

ДИАНА БЛАГОЕВА

**ОСОБЕНОСТИ НА НОВАТА ЕКЗОТИЧНА ЛЕКСИКА
В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

DIANA BLAGOEVA

**SOME FEATURES OF THE NEW EXOTIC VOCABULARY
IN BULGARIAN**

(Abstract)

This paper discusses some features of the new exotic vocabulary, established in Bulgarian. The languages of origin of this vocabulary are: English, Italian, Spanish, Portuguese, German, some Slavic languages (Russian, Ukrainian) and some Oriental languages. The new exotic vocabulary in Bulgarian can be organized in several basic thematic fields (such as *society and politics, economy, arts and music, sports* etc.). The words which belong to the exotic vocabulary usually have a lot more difficulties being accepted and adjusted to the lexical system. They rarely participate in word-formation processes and they have not any synonyms and antonyms. In some cases, these words may lose their status of exotic lexis, so they may become neologisms.

Keywords: exotic vocabulary, neologisms, Bulgarian language

1. Въведение

Според едно от разпространените в научната литература схващания екзотизмите са думи от чужд произход, означаващи реалии, които са свойствени за определена чужда етнокултура и не съществуват (и не са съществували) в родната действителност (Маринова 2003). Денотативните особености и специфичната етнокултурна маркираност на екзотизмите обуславят това, че те нямат еквивалент в езика приемник и се характеризират с ограничена сфера на функциониране и невисока честота на употреба. Думите от кръга на екзотичната лексика се отличават още с непълна асимилираност, формална неустойчивост, слаба словообразователна активност, моносемантичност, ограничени парадигматични и синтагматични връзки (Зюрина 1998: 119–125; Маринова 2003; Тимина 2005: 196 и др.).

Екзотичната лексика в българския език е описвана най-вече в дяловете в общи и частни лексикологии, посветени на думите от чужд произход

(Бояджиев 2002: 206; Крумова-Цветкова и др.). Извън това публикациите, засягащи тази проблематика, са малобройни (вж. например Вългенов 1958).

Нашият интерес към екзотизмите е мотивиран преди всичко от това, че наблюдаваните от края на ХХ в. насам значителни промени в българския речников състав закономерно засягат и микросистемата на екзотичната лексика. Въпреки периферния характер на тази лексикална микросистема иновациите в нея също следва да бъдат описани, за да се очертае по-пълно картината на актуалното състояние на българската лексика. От друга страна, по-задълбоченото проучване на екзотизмите може да разкрие определени специфики в етнокултурната картина на света.

Задача на представяната статия е да се разгледат особеностите на новите екзотизми в българския език с цел да се открият проявите и насоките на протичащите в този лексикален сегмент иновационни процеси. В по-общ план ще бъде обърнато внимание на някои специфични признаци, които определят същността на екзотизмите като лингвистично явление. В анализа е привлечена екзотична лексика, която е навлязла неотдавна, но е относително стабилизирана и е известна на по-широки кръгове от носителите на езика. Показател за стабилизирането на съответните екзотизми е включването им в неологичните речници, както и регистрирането на достатъчно голям брой техни срещания в съществуващите електронни корпуси на българския език и в текстове от интернет. Извън вниманието остават екзотизмите, употребявани епизодично, за нуждите на единична комуникативна ситуация. Тяхното семантично съдържание в повечето случаи е неясно за реципиента и е необходимо да бъде специално пояснявано в контекста¹. Поради асистемния си характер и епизодичната си употреба екзотизмите епизодизми са трудно обозрими.

2. Същност на екзотичната лексика

В лингвистичната литература липсва общоприето виждане за същността и обхвата на екзотичната лексика. Разнопосочността в изследователските гледища води и до подчертано терминологично разнообразие. Ще посочим само част от термините, с които в различни публикации биват означавани екзотизмите: *безеквивалентна лексика*, *националноспецифична лексика*, *безеквивалентна маркирана лексика*, *реалии*, *културно-екзотични думи*, *ксенизми*, *варваризми*, *алиенизми*, *ориентализми*, *локализми*, *етнографизми*, *пасивни заемки*, *фонов думи* и др. Без да имаме за цел да правим сравнителен обзор на различните схващания², ще отбележим, че повечето от тези термини не са подходящи. Някои от тях реферират към понятие, което е родово по отношение на понятието *екзотизъм* или пък влиза в отношения на съхипонимия с него, други принадлежат към терминологичния апарат на други науки (например теорията на превода), а не на езикознанието, трети са с епизодичен характер (възприети са само от отделен автор).

Л. Крумова-Цветкова отбелязва наличието на широко и тясно схващане за екзотизмите: „Схващанията за обсега на екзотичната лексика се различават. По-тясно тя се определя като думи за понятия от бита, нравите, културата на един народ, по-широко – като включваща и исторически понятия. Според широкото разбиране в екзотичната лексика влизат и характерните за даден народ историзми, т.е. тя притежава национален и исторически колорит.“ (Крумова-Цветкова 2013: 183). Авторката приема като по-приемливо тясното виждане, тъй като от когнитивна гледна точка между историзмите и екзотизмите има съществена разлика: „Екзотизмите са названия на съществуващи реалии и понятия, историзмите – на изчезнали, вече несъществуващи и в много случаи забравени. Ако при първите характерен конотативен маркер е *национален колорит*, при вторите е *национален колорит + историчност*. Общото е, че това са названия на познати, осмислени, концептуализирани и назовани реалии, за които не съществуват в друг език съответни концепти и названия.“ (Крумова-Цветкова 2013: 183–184). Тук поддържаеме представеното от Л. Крумова-Цветкова гледище.

Някои автори причисляват към екзотичната лексика и т.нар. *екзоними* (в широк смисъл), определяни още като *речеви екзотизми* (вж. Веренич 2004: 58–59 и цитираната там литература). Става дума за определени класове оними с чужд произход, рефериращи към обекти от неродната действителност: чужди топоними, институционими, названия на чуждестранни вестници, списания, телеграфни агенции и др. Като собствени имена тези названия имат своя специфика и следва да бъдат изследвани с методите на ономастиката. Във връзка с това тук не включваме екзонимите в кръга на екзотичната лексика.

Трябва да се отбележи, че екзотичен характер може да имат не само лексеми с чужд произход, но също така и значения и устойчиви словосъчетания, които означават свойствени за чужда социокултурна среда явления и във връзка с това са отражение на фрагмент от чуждоезикова картина на света. Това са по същество „скрити“ екзотизми, при които материалният състав е домашен, а „екзотичността“ се свързва само с плана на съдържанието. По правило подобен тип екзотизми навлизат в езика приемник по пътя на калкирането.

Така например преносното значение на думата *ястреб* ‘привърженик на твърдолинейна политика’, което е семантична калка от англ. *hawk*, се асоциира (поне първоначално) само с американския политически живот.³ Неосемантизмите *кръстник* ‘мафиотски бос’ и *октопод* ‘мафия’, които също са семантични калки, се съотнасят (първоначално) само с италианската мафия. Възприетото от руски ново значение на съществителното *афганец* ‘военнослужещ, участник в руските военни операции в Афганистан’ се свързва с явления, които са характерни за съвременното руско общество и отсъстват в българската действителност.

Редица фразеологични калки също означават чужди реалии и явления, срв. *златен парашут* ‘във Великобритания и други страни – парична компенсация, отпускана на мениджъри и квалифицирани работници при напускане на работа’ (от англ. *golden parachut*), *меки пари* ‘в САЩ – финансово дарение, предоставено на политическа партия или политически деец от привърженици, фирми и др., което не се декларира и облага’ (от англ. *soft money*), *твърди пари* ‘в САЩ – финансово дарение, предоставено на политическа партия или политически деец от привърженици, фирми и др., което се декларира и облага’ (от англ. *hard money*), *новите руснаци* ‘прослойка на новобогаташите в постсъветска Русия’ (от рус. *новые русские*, калка от англ. *new Russians*). От този тип са също фразеологичните калки *кадифена революция* (от англ. *velvet revolution*, чеш. *něžná revoluce*, слов. *pežná revolúcia*), *оранжева революция* (от укр. *помаранчева революція*), *зелена карта* (от англ. *green card*) и др.

Функционалните особености на „скритите“ екзотизми не се отличават от особеностите на традиционните екзотизми. Както отбелязва Т. Бояджиев: „Чрез екзотичната лексика се придава местен колорит на речта и се дава информация за специалните сфери от живота на различни езикови колективи.“ (Бояджиев 2002: 206). „Скритите“ екзотизми (също както традиционните) нерядко се нуждаят от допълнителни разяснения за семантичното им съдържание.⁴

Ясно е, че това, което обединява традиционните и „скритите“ екзотизми, са особеностите на тяхната денотация и функциите им. Различията са свързани с начина на проникването им в езика и с материалния им състав. Ето защо има основания да се направи разграничение между два типа екзотизми: лексикални (като *суши*, *зомби*, *джихад*, *перестройка*) и семантични (като *ястреб*, *афганец*, *златен парашут*, *оранжева революция*).

3. Произход на новата екзотична лексика

Нови екзотизми в българския език навлизат от следните езици: **английски** (*обамакони*, *донът*, *кронум*), **италиански** (*фетучини*, *ньоки*), **испански** (*макарена*), **португалски** (*капоейра*, *ламбада*), **немски** (*пуч*)⁵, **руски** (*спецназ*, *нашисти*, *путиномика*), **украински** (*гривня*, *Майдан*), **сръбски** (*косовар*), **словенски** (*толара*), **латвийски** (*лат*), **гръцки** (*гирос*), **арабски** (*джихад*, *муджахидин*, *шахид*), **японски** (*суши*, *манга*, *якудза*), **корейски** (*чаебол*), **китайски** (*тай чи*), **хинди** (*бандана*), **африкански езици** (*зомби*) и др.

Както и в по-ранни периоди, навлизането на нова екзотична лексика от африканските или източните езици става обикновено с посредничеството на западноевропейски език (в съвременния етап – най-често английски). Така например по данни от „Речника на европейските англицизми“ (Göglach 2001) думата *зомби* е възприета в български (както и в още 13 европейски езика) чрез английски. Английският е посредник за навлизането и на думите *бандана*, *аниме*, *манга*, *мангака* и др.

Според О. Ахманова екзотизмите са думи и изрази, заети от „малко-известни езици“, обикн. индоевропейски (Ахманова 1966). Някои други автори пък свързват екзотичната лексика само с източните езици, т.е. на практика отъждествяват понятията *екзотизъм* и *ориентализъм*. Тук се придържахме към по-широко виждане, при което не се поставят ограничения по отношение на кръга езици, от които може да произхожда екзотичната лексика.

Много характерно за съвременния период е това, че голяма част от новите екзотизми са по същество интернационализми – проникнали са в повече от три езика от различни езикови семейства. За означаването на този тип лексика в научната литература се предлага терминът *интерекзотизми*. Като пример може да се посочат следните случаи:

чаебол (български), *чеболь* (руски), *czebol* (полски), *chaebol* (английски), *chaebol*, *jaebol* и *jaebeol* (датски), *chaebol* (нидерландски), *chaebol* (шведски), *Jaebeol* (немски), *chaebol* (френски), *chaebol* (испански), *csebol* (унгарски), *džėbiol* (литовски) и др.;

суши (български), *суши* (руски), *сушы* (белоруски), *суші* (украински), *suši* (чешки), *suši* (словашки), *sushi* (полски), *суши* (сръбски), *suši* (хърватски), *sushi* (испански), *sushi* (португалски), *sushi* (италиански), *sushi* (френски), *sushi* (румънски), *sushi* (английски), *Sushi* (немски), *sushi* (датски), *sushi* (нидерландски), *suši* (азерски), *σοῦσι* (гръцки), *szusi* (унгарски), *суши* (киргизки), *суши* (татарски), *suşi* (турски), *sušis* (литовски), *suši* (латвийски) и др.;

перестройка (български), *pierestrojka* и *pieriestrojka* (полски), *perestroika* (английски), *perestroika* (френски), *perestroika* (испански), *perestroika* (литовски), *perestroika* (латвийски), *peresztrojka* (унгарски), *perestroyka* (турски) и др.

4. Тематични области, покривани от новите екзотизми

Новата екзотична лексика в българския език попълва няколко основни тематични групи:

- **общество и политика:** *обамакони* ‘консерватори, подкрепящи политиката на президента Обама’, *обаманомика* ‘икономическа политика, следвана от управлението на президента Обама’, *нашисти* ‘привърженици на младежкото движение „Наши“ в Русия’, *дума* ‘долната палата на Федералното събрание на Руската федерация’, *перестройка*, *путиномика* ‘икономическа политика, следвана от управлението на Путин’, *афганец*, *кагебист*, *гладомор* ‘масов глад през 1932–1933 г. в Украйна и някои други територии на Съветска Русия, довел до смъртта на милиони хора’ (Сорока 2013), *оранжева революция*, *новите руснаци*, *феменки*, *джихад*, *муджахидин*, *шахид*, *якудза*₁ ‘японската мафия’, *якудза*₂ ‘член на японската мафия’;
- **икономика:** *чаебол* ‘индустриален конгломерат в Южна Корея, контролиран от една фамилия’;
- **изкуство и музика:** *манга* ‘японски жанр графични новели с разностранна тематика, изпълнени в стил, характерен за традиционната япон-

ска живопис', *аниме*, *аниманга* 'анимирана манга', *мангака* 'автор на графични новели от жанра манга', *боевик* 'в руското кино – филм с военна тематика', *макарена*, *ламбада*, *пачанга*;

- **традиционна медицина и лечебни техники:** *су джок*, *юмейхо*, *сайонджи*, *шиацу*;

- **парижни единици:** *толар*, *гривня*, *лат*;

- **кулинария:** *фусили*, *лингуини*, *пене*, *ньоки*, *гирос*, *фалафел*, *дюнер*, *чийзкейк*, *колсло*, *донът*, *суши*;

- **игри, спортове, бойни изкуства:** *лактос*, *кронум*, *октопуш*, *ушу*, *капоейра*;

- **облекло:** *бандана*;

- **жилища:** *пентхауз* (*пентхаус*);

- **названия на лица от определени етноси:** *косовар*.

Тези групи не изчерпват тематичното разнообразие на представената в езика екзотична лексика.⁶ Не се отбелязва например обновяване на съществуващи тематични групи като *названия на географски понятия*, *представители на флората и фауната*, *национални музикални инструменти* и др.

5. Характеристика на новата екзотична лексика в българския език

При навлизането си в езика новите лексикални екзотизми, както всички думи от чужд произход, се подлагат на фонетична, графична и морфологична адаптация. При това степента на усвояване на отделните екзотизми варира в широки граници.

Показател за неустойчивост и ниска степен на усвоеност е значителното формално и графично вариране. То се наблюдава най-вече при думи с произход от източните езици, срв. *чаебол* и *чебол*; *фън шуї*, *фен шуї*, *фън-шуї*, *фенг-шуї*, *фенг шуї* и *фънг шуей*; *тай чи*, *тайджицюан*, *тайчичуан*; *юмейхо* и *иумейхо*; *су джок*, *суджок* и *су-джок*; *шиацу*, *шиацо* и *шиятцу*. Пример за пълна фонетична адаптация пък е съществителното *гладомор* (от украинския неологизъм *голодомор*). В процеса на фонетично усвояване източнославянският рефлекс *-оло-* тук е заместен с характерния за български рефлекс *-ла-*.

Лексикалните екзотизми в езика са по правило съществителни имена. Сред новите попълнения в тази лексикална микросистема преобладават съществителните с предметно значение (*фалафел*, *чийзкейк*, *толар*). Представени са също абстрактни съществителни (*гладомор*, *майданизация*), както и названия на лица по определени признаци (*мангака*, *якудза*₂, *нашисти*). Причисляването на новите екзотизми към определен граматичен род става по вече установени в езика механизми. При неодушевените съществителни то зависи най-вече от формалния завършек на думата, срв. *кронум*, *толар*, *джихад* (мъжки род), *гривня*, *бандана*, *ламбада* (женски род), *парео*, *колсло*, *аниме* (среден род). Колебания в това отношение има най-вече при думите с произход от източните езици, срв. *китайското фъншуї*

и *китайският фъншуй*. При одушевените съществителни от мъжки род водеща за съотнасянето с граматичен род е денотативната отнесеност, срв. мъжкородовите съществителни *мангака*, *якудза₂* (например *известен мангака*, *този якудза*).

Показател за частично протекла морфологична адаптация е граматичната дефективност. Така например при *якудза₂*, *колсло* отсъстват форми за множествено число, при *фън шуй*, *тайдзицюан*, *суджок* не са представени членувани форми. В някои случаи се наблюдава неустановеност по отношение на формите за множествено число, срв. срещаните в разговорната реч форми *пареа* и *пареота* от *парео*. За частична морфологична усвоеност говорят и колебанията между сингулария тантум (например среден род *пене*, *ньоки*, женски род *якудза₁*) и плуралия тантум (*пене*, *ньоки*, *якудза₁*).⁷

Съществуват обаче и лексикални екзотизми, които са напълно фонетично, графично и морфологично адаптирани, срв. *бандана*, *гривня*, *косовар*. Не среща затруднения усвояването на думи, които произхождат от близкородствените за българския славянски езици, срв. *нашисти*, *путинист*, *фемени*, *антимайдан*, *майданизация*. Производните думи с произход от съвременните славянски езици имат прозрачна и за носителите на българския език словообразователна структура и в редица случаи е трудно да се установи дали става дума за чуждоезиково лексикално влияние или за протекли на домашна почва деривационни процеси.

По-голямата част от разглежданите съществителни са еднозначни (кое-то по принцип е една от отличителните черти на екзотичната лексика). Полисемията е рядко срещана, срв. *аниме* 1. Японско анимационно изкуство с характерен графичен стил. 2. Отделно произведение от това изкуство. *боевик* 1. Жанр в руското кино. 2. Отделно произведение от този жанр. В тези случаи многозначността най-вероятно е унаследена от прототипа в езика източник. Развитието на родна почва на нови значения при екзотизмите (най-вече по пътя на метафоричния пренос) е показател за тяхното деекзотизиране (вж. по-долу).

При възприемането им в езика някои екзотизми може да претърпят известни семантични промени, засягащи най-вече конотативните и оценъчните им свойства. Така например в езика източник (съответно руски и украински) думите *нашисты* и *голодомор* са натоварени с негативни конотации и изразяват неодобрително отношение. На българска почва екзотизмите *нашисти* и *гладомор* имат основно номинативна функция и са с отслабен или липсващ конотативен и оценъчен компонент. Подобен род промени са проява на семантична адаптация.

По правило екзотизмите се отличават с ограничена способност за встъпване в синтагматични връзки и парадигматични отношения (Маринова 2003: 160). Тъй като се отнасят към безеквивалентната лексика, те нямат синоними или антоними в езика приемник. Това важи и за новите попълнения в микросистемата на екзотичната лексика в български. Възможно е оба-

че пораждаше на парадигматични отношения въз основа на формата, т.е. възникване на омонимия между новонавлязъл екзотизъм и съществуваща лексикална единица, срв. *паста*₁ ‘вид сладкарско изделие’ и новото *паста*₂ ‘макаронени изделия’ (от италиански).

Словообразователната активност на новите екзотизми е ниска, при повечето от тях на практика липсват деривати. Това се отнася дори за формално и морфологично напълно усвоени думи от разглеждания лексикален пласт. Като пример за екзотизми с показана известна словообразователна активност може да се посочат съществителните *нашист*, *перестройка*, *шахид*, *косовар*, които оформят словообразователни гнезда, включващи съответно следните производни: *нашистка*, *нашистки*; *перестройкаджия*; *шахидка*, *шахидски*; *косоварка*, *косоварски*.

6. Прояви на деекзотизация

Деекзотизацията е процес, при който думи, навлезли в езика като екзотизми, губят основния си признак (отнесеност към чужда денотативна сфера) вследствие на това, че означаваната от тях реалия прониква и в родната етнокултура. В резултат съответната дума се придвижва към по-централна част на лексикалната система и разширява употребата си.

Описвайки същността на този процес, руската лингвистка Е. Маринова отбелязва следното: „Когато от чуждата култура се заимства реалията, означавана от екзотичната дума, протичат изменения в живота на самата дума. Първо, променя се типът на лексикалното (денотативното) значение – то става неекзотично; второ, променя се семантичната структура на бившия екзотизъм: за сметка на загубата на локалния компонент или на локалната окраска протича разширяване на значението на думата.“ (Маринова 2008: 16).

Деекзотизацията е познато явление в българския език. Сред думите, първоначално навлезли като екзотизми, а впоследствие загубили екзотичния си характер, може да се посочат следните съществителни: *бизнес*, *лоби*, *мафия*, *гангстер*, *ранчо*, *гастарбайтер*, *шаман*. Така например в речниковата дефиниция на съществителното *гангстер* в първото издание на т. 3 от „Речник на българския език“ локалният компонент в значението на думата е експлициран чрез пояснение в началната част на дефиницията: „В Североамериканските съединени щати – участник в банда, която извършва дръзки грабежи, убийства, изнудвания, упражнява политически терор и др.; бандит.“ (РБЕ 1981: 71). В осъвремененото второ издание на тома (РБЕ 2006: 46) не е отразено съществуването на подобен компонент, което е показател за настъпило семантично преориентиране на думата. Обособеното при съществителното *ранчо* първо значение е с екзотичен характер, което личи от включеното пояснение „в Южна Америка и САЩ“: „Ферма (обикн. животновъдна) в Южна Америка и САЩ, разположена на голяма площ и с различни видове постройки и съоръжения (водоеми, обори, конюшни и др.) за отглеждане на добитък, в центъра на

която обикновено е домът.“ (РБЕ 2015). Второто значение, маркирано стилистично като разговорно, няма локален компонент и се отнася до познати и за родната действително реалии, което говори за протекла деекзотизация: „Дребно стопанство или градина близо до града; чифлик“ (РБЕ 2015). Деекзотизацията при съществителното *шаман* се проявява в развитието на ново преносно значение с иронична отсянка ‘общественик, политик или друга популярна личност, която ръководи, насочва с авторитета или положението си някого, нещо’, във връзка с което се разширяват и синтагматичните връзки на съществителното, срв. нововъзникналите съчетания *политически шаман, червен шаман, син шаман*.

Деекзотизация се наблюдава и при редица по-нови екзотични думи, които развиват вторични значения по пътя на метафоричния пренос, срв. *камикадзе* (с ново значение ‘терорист, който извършва самоубийствен атентат’), *зомби* (с ново значение ‘човек, който е послушен, управляем вследствие на упражнено върху него психологическо въздействие’), *талибан* (с ново значение ‘лице с груби противообществени прояви; бандит’) и др. Механизмите за възникване и утвърждаване на тези нови преносни значения са анализирани подробно от С. Колковска (Колковска 2012) и тук няма да се спираме на тях.

Процесите на деекзотизиране засягат лексиката от различни тематични области. Редица от посочените по-горе в част 3 екзотизми всъщност вече са загубили екзотичния си характер и са преминали към кръга на неологизмите. Това важи например за следните думи от областта на битовата лексика: *парео* (с ново значение ‘парче ефирен плат, което се носи обикновено завързано около кръста като част от плажното облекло’), *суши, гирос, дюнер, чийзкейк, донът* и др. Може да се посочат още следните примери: **общество и политика** (*омбудсман, импийчмънт*), **изкуство** (*блокбъстър, боксофис, продуцент, промоутър, риалити*), **развлечения** (*бинго, караоке*), **храни** (*корнфлейкс, мъфин*) и др. Активно протича деекзотизацията и в областта на спортната лексика поради бързото интернационализиране на редица отдавна съществуващи или пък нововъзникнали етноспецифични спортове и бойни изкуства, срв. *муай тай, петанка, шивари* и др. (Колев 2015). Много от преминалите в кръга на неологизмите някогашни екзотизми попълват състава на интернационалната лексика.

Деекзотизация може да претърпят не само лексикалните, но и семантичните екзотизми. Това, че бившият екзотизъм *ястреб* вече не се асоциира само с явления от политическия живот в чужди страни, личи от употребата на думата в следните текстове: *Плевнелиев с правителство от „ястреби“, ще прави ревани* (от интернет). *Писателят [А. Томов] също се хвърля в политическите битки. „Бях обявен за син ястреб.“* (в „Стандарт“, 2007).

Освен в семантични промени (загуба на етнокултурния компонент, семантична преориентация, развитие на нови преносни значения) деекзотизацията се проявява и в разширяване на възможностите на съответната

дума да встъпва в парадигматични и синтагматични отношения, както и във възможно нарастване на словообразователната ѝ активност.

След преминаването си към кръга на общоупотребимата лексика някои първоначални екзотизми влизат в парадигматични връзки със съществуващи лексикални единици. Така например *рекетъор* оформя синонимна двойка с домашната дума *изнудвач*, а *пъб* – с *кръчма*. Деекзотизирането на семантичния екзотизъм *ястреб* пък води до разширяване на синтагматичните възможности на думата, срв. новите съчетания *данъчен ястреб*, *стачен ястреб*, *ценови ястреб*, *син ястреб*.

Част от деекзотизираната лексика активизира словообразователния си потенциал. Около думите *талибан* и *зомби* например се оформят доста големи словообразователни гнезда (някои от елементите в които са с оказионален характер), като част от производните се съотнасят с основното (екзотичното) значение на произвеждащата дума, а други – с новоразвитото преносно (неекзотично) значение, срв.:

талибанка, талибанче, талибански, талибанов, антителибански, протителибански, предителибански, постителибански, талибаноподобен, талибанизация, талибанизирам, талибанизиране, талибанизъм, талибаницина, талибанство, автоталибан, наркоталибан, екоталибан, талибанствац, Талибанистан;

зомбирам, раззомбирам, зомбифицирам, самозомбирам се, самозомбиране, психозомбиране, зомбификация, зомбираност, зомбизъм, зомбиянство, зомбифон, зомбилибив, Зомбиленд.

Във връзка със съвременните прояви на глобализация и засилени межкултурни контакти множество реалии и явления от бита, общественно-политическия, икономическия живот, изкуството, спорта и др., които първоначално се асоциират само с определена етнокултурна среда, бързо биват възприемани и в други етнокултури. Поради това темповете на деекзотизация на новата екзотична лексика днес са ускорени. Прониквайки в речевия узус, бившите екзотизми придобиват статус на неологизми. Така екзотичността често се оказва само временно явление като начален стадий в съществуването на неологизмите от чужд произход.

7. Заключение

През последните десетилетия микросистемата на екзотичната лексика в българския език се обогатява непрекъснато. Повечето от съществуващите досега тематични групи екзотизми се попълват с нови елементи с произход от различни езици – западноевропейски, славянски, източни. Навлизат не само лексикални, но и семантични екзотизми.

Усвояването на новите лексикални екзотизми следва установените в българския език механизми и се извършва с познати средства. Степента на фонетичната, графичната и морфологичната адаптация на тези единици варира в широки граници – от ниска (в най-честия случай) до пълна (в сравнително редки случаи).

Характерно за съвременния период е, че процесите на деекзотизация протичат ускорено и засягат значителна част от новонавлязлата екзотична лексика. Деекзотизацията обхваща прояви на семантично, словообразователно, парадигматично и синтагматично равнище. Както екзотизацията, така и деекзотизацията са пряко свързани с интернационализационните процеси в съвременната лексика.

Лексикалното значение на екзотичните думи е маркирано с етнокултурен компонент, във връзка с което екзотизмите са знакове за чужда култура. В концептосферата на приемащия език липсват свързани с тях концепти. При възприемане на съответни концепти от чуждата национална концептосфера в родната протича деекзотизация на някои екзотизми. Понякога навлизането на екзотична лексика в езика може да е стимул за пораждаване на нови концепти в националната концептосфера, без това да е свързано с „миграция“ на концепти отвън. Така например по аналогия със семантичния екзотизъм *новите руснаци* в български възниква неологизмът *новите българи*, който е вербализация на съответен неоконцепт.

Може да се заключи, че екзотизацията и деекзотизацията играят определена (макар и не първостепенна) роля за попълването и обогатяването на съвременната българска лексика и за обновяването на националната концептосфера.

БЕЛЕЖКИ

¹ Срв. например следния откъс от текст, публикуван във в. „Стандарт“ (2009): *Съвременните якудза произлизат от три полукриминални прослойки във феодална Япония. В основата на организацията стои традиционната японска кланова структура „баща – деца“ – семнай – коухай. Главата на клана е оябунът, който е абсолютен началник. Малко по-долу в йерархията са сайко комон (старшият съветник), со хомбуто (началник-щабът), уакагасира (заместникът) и т.н. Ако оябунът умре, един от тях заема неговото място. Още по-надолу са ковон (съветници), шингин (консултанти), кумичо хисьо (секретари) и кайкей (счетоводители).*

² Обзор по темата представят някои публикации на руски автори (Маринова 2014, Веренич 2004 и др.).

³ Срв. *Мултилатерализмът на Пауъл обаче не успя да надделее над едностранната политика, пропагандирана от ястреби като министъра на отбраната Доналд Ръмсфелд (в. „Капитал“, 2003). Буш гледа с четири очи да не повтори грешката на баща си от 1992 г. и се стреми да запази подкрепата на десницата, на ястребите (в. „Култура“, 2002).*

⁴ Срв. например обясненията към съчетанията *меки пари* и *твърди пари* в следния откъс от публицистичен текст от в. „Дневник“ (2001): *През 1996 г. изборите са стрували само „някакви си“ \$232 млн. Сумите обаче се отнасят само до така наречените меки пари, т.е. тези, които не се облагат и се оповестяват само ако партийните ръководства сметнат, че лозунгът за прозрачна политика се отнася и до тях. В другия случай избирателите научават само за така наречените твърди пари – средствата, които законът позволява да се използват.*

⁵ Думата *луч* е с произход от немски, но навлиза в българския език с посредничеството на руски.

⁶ По-подробно за тематичните групи екзотизми в българския език вж. Крумова-Цветкова 2013: 184–185, Бояджиев 2002: 206.

⁷ Срв. например: *Якудза счита, че е под достойнството ѝ да събира конфиденциална информация за клиентите в собствените си заведения.* (в. „Банкеръ“, 2011). *Укрепва клана си и като съгласува своята дейност с неруски престъпни групировки, например с японските якудза и с италианската камора.* (сп. „Факел“, 2000).

ЛИТЕРАТУРА

Ахманова 1966: *Ахманова, О. С.* Словарь лингвистических терминов. Москва, Советская энциклопедия.

Бояджиев 2002: *Бояджиев, Т.* Българска лексикология. София, Анубис.

Веренич 2004: *Веренич, Т. К.* Деэкзотизация современных заимствований в русском научно-лингвистическом и обыденном языковом сознании (на материале англицизмов). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Красноярск.

Въгленов 1958: *Въгленов, М.* Произход на няколко екзотични думи. – БЕ, VIII, № 2.

Зюрина 1998: *Зюрина, Т. П.* Основные признаки экзотической лексики. – В: Четвертые Поливановские чтения. Сборник научных статей. Часть II. Лексика. Фразеология. Словообразование. Смоленск, Смоленский государственный педагогический университет.

Колев 2015: *Колев, Д.* Наблюдения върху новата спортна лексика в българския и чешкия език. – В: Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“.

Колковска 2012: *Колковска, С.* Нови метафорични и метонимични значения в българския език, възникнали при съществителните имена – БЕ, XLIX, № 4.

Крумова-Цветкова 2013: *Крумова-Цветкова, Л.* Динамика в лексикалната система на българския език. – В: Българска лексикология и фразеология. Т. 1. Българска лексикология. София, АИ „Проф. М. Дринов“.

Маринова 2003: *Маринова, Е. В.* Экзотическая лексика как лингвистический феномен. – Вестник Нижегородского университета имени Н. И. Лобачевского. Серия Филология, № 1.

Маринова 2008: *Маринова, Е. В.* Деэкзотизация лексики как источник семантического обновления русского языка на рубеже XX–XXI вв. – Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Русский и иностранные языки и методика их преподавания, № 3.

Маринова 2014: *Маринова Е. В.* Теория заимствования в основных понятиях и терминах. Словарь-справочник. Москва, Флинта.

РБЕ 1981: Речник на българския език. Т. 3. Първо издание. София, БАН.

РБЕ 2006: Речник на българския език. Т. 3. Второ допълнено и преработено издание. София, АИ „Проф. М. Дринов“.

РБЕ 2015: Речник на българския език. Т. 15. София, АИ „Проф. М. Дринов“ (под печат).

Сорока 2013: *Сорока, О.* Новите думи от украински произход в българския език. – В: Проблеми на неологията в славянските езици. София, АИ „Проф. М. Дринов“.

Тимина 2005: *Тимина, С. А.* Экзотическая лексика в дискурсе современной российской прессы. – В: Русская филология и методика преподавания русского языка. Тайбэй.

GÖRLACH 2001. *Görlach, M. (ed.)* Dictionary of European Anglicisms. Oxford University Press.

✉ *Проф. д-р Диана Благоева*

Секция за българска лексикология и лексикография
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България
d.blagoeva@ibl.bas.bg

✉ *Prof. Diana Blagoeva, PhD*

Department of Bulgarian Lexicology and Lexicography
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria
d.blagoeva@ibl.bas.bg